

КАРЕЛ ЧАПЕК И ЧЕШКИЯТ ПЕН КЛУБ

I. Първи стъпки на идеята за създаване на чешки клон на ПЕН клуб

Владимир Кршиванек
 Университетът в Храдец Кралове

Владимир Кршиванек. Карел Чапек и чешкият ПЕН-клуб. I. Первые шаги идеи о создании чешского филиала ПЕН-клуба

В статье прослеживаются общественно-политический и литературный контекст создания международного ПЕН-клуба в Лондоне, а также предпосылки учреждения его чешского филиала в 1925 г. в Праге. Рассмотрены основные факторы, благоприятствовавшие осуществлению инициативы общества писателей в Лондоне, и подчеркнута ключевая роль Отакара Вочадло, бывшего в это время лектором чешского языка и литературы в Лондонском университете. Специальное внимание уделено посещению Карела Чапека, который побывал в лондонском клубе в качестве почетного гостя, вследствие чего преодолел свои колебания и стал горячим заступником идеи о создании чешского ПЕН-клуба. Акцентируется также роль государственных учреждений, осознавших значимость этого события для поднятия престижа Чехословакии и утверждения ее равноправной роли в новейшей истории мировой литературы.

Ключевые слова: ПЕН-клуб, Отакар Вочадло, Карел Чапек, Т. Г. Масарик, чешско-британские литературные отношения

Vladimír Křivánek. Karel Čapek and the Czech PEN Club. I. First Steps of the Idea to Setting up a Czech Branch of PEN Club

The article attempts to trace the socio-political and literary context in which the International PEN Club was set up in London and the conditions for the establishment of its Czech branch in 1925 in Prague. The main factors that favored the implementation of the initiative of the Writers' Association in London are considered and the key role of Otakar Vočadlo, who at the same time was a lecturer in Czech language and literature at the University of London, is highlighted. Special attention is paid to the visit of Karel Čapek as an honorary guest of the London club as a result of which the Czech writer overcame his initial hesitations and became a passionate supporter of the idea of setting up a Czech PEN club. The role of state institutions, which understood of the importance of this event for raising the prestige of Czechoslovakia as an equal participant in the recent history of world culture, is emphasized.

Key words: PEN Club, Otakar Vočadlo, Karel Čapek, T. G. Masaryk, Czech-British literary relations

Първата световна война опустошава Европа морално, социално и икономически. Редица европейски интелектуалци тогава са убедени, че трябва да се противопоставят ненасилствено на опасната вълна от несвобода, национализъм, шовинизъм, ксенофобия и нетолерантност посредством целенасочено сближаване на хората и народите, посредством свободно разпространение на хуманистичните идеи и взаимно опознаване. Под силното влияние на президента на САЩ Удроу Уилсън в началото на 1920 година е основано и започва да действа Обществото на народите, чиято цел е запазването на мира; всеки конфликт се обсъжда от цялата организация в търсене на неговото разрешаване по ненасилствен път чрез преговори, в които участва цялата общност. На аналогична идейна територия възниква и първоначалният английски ПЕН клуб. В основата на неговото сформирание стои Катрин Ейми Доусън Скот – поетеса, авторка на драми и романи на селска тематика, строителен предприемач, неординарна личност, харизматична и дейна, алтруистка, меценатка и покровителка на младите английски литератори, които тя кани в своето селско имение в Корнуол още по време на войната и на които предоставя в своя салон „То-мороу клуб“ (To-Morrow Club¹) възможности за контакти с известни британски писатели. Там през лятото на 1921 година се ражда идеята за „клубни вечери“ („dinner club“), където на редовно провеждани празнични вечери да се срещат писатели – в началото английски, по-късно от САЩ, Европа, а впоследствие и от останалите страни. Нейното желание е постепенно да изгради световна мрежа от такива клубове, в които местните литератори да приемат чуждестранни членове, да разговарят с тях, да се запознават с техните творби и възгледи, при което всеки член на който и да е национален център автоматично да става член на останалите клубове. Тази нейна идея е подкрепена от забележителния прозаик и драматург Джон Голзуърди – автора на световноизвестната *Сага за Форсайтови*, чието пълно издание излиза именно през 1921 година. Голзуърди възплащава не само най-добрите традиции на реалистическото изкуство на викторианската епоха, но и представата за съвършения английски джентълмен, който притежава отлично образование, интелектуална извисеност, принципност и почтеност, скромност и толерантност, но също така и влиятелни международни контакти. Той става първият председател на сформирания ПЕН клуб и изпълнява тази длъжност до смъртта си през 1933 година.

¹ Изписването на To-Morrow с дефис подчертава значението на клуба за бъдещото развитие на световната литература. Думата *tomorrow* означава „следващ ден“. – Б. ред.

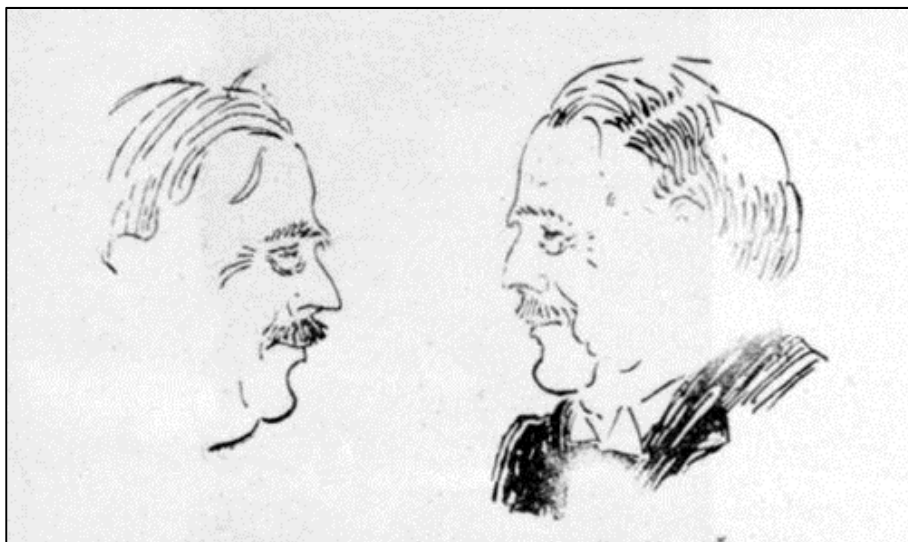
На 5 октомври 1921 година в салона на лондонското заведение „Флоренция“ се събират четиридесет и един английски писатели, за да обсъдят формата и целите на новия клуб. Основно условие за членството в него е високият професионализъм в сферата на словесното творчество – умението да си служиш с перото: от една страна, английската дума *pen* означава „перо“ – традиционния инструмент на писателя, а от друга – представлява абривиатурата на английски за отделните професии на хората, владеещи перото: **P** (Playwrights – драматурзи, Poets – поети, Prosaists – прозаисти); **E** (Essayists – есеисти, Editors – издатели, съставители, редактори); **N** (Novelists – романисти, писатели).

Основна цел на ПЕН клуба е развитието на интелектуалното сътрудничество и разбирателството между писателите без оглед на тяхната националност, раса, цвят на кожата, политически или религиозни убеждения. Идеята е да се изгради световна общност на творците на словото, които да подчертават основната роля на литературата за развоя на световната култура и да бранят литературата от нетолерантност, несвобода и други заплахи. Важен документ е Хартата на ПЕН клуба, която трябва да подпише и да спазва всеки член на този клуб. В

нея се заявява, че независимо от националния характер на своя произход литературата не познава граници и трябва да стане обща обменна единица между отделните народи, противодействайки на вътрешнополитическите или международните превратности. При никакви обстоятелства, особено във време на война, художествените произведения и библиотеките, въобще цялото културно наследство на човечеството не бива да бъде застрашавано заради политически или национален хаос. Членовете на ПЕН клуба винаги трябва да използват своето влияние в подкрепа на разбирателството и взаимното уважение между народите. Те се ангажират да помагат за премахване на расовата, класовата и националистическата ненавист и да защитават идеала на човешкото общество да живее в мирен свят. ПЕН клубът отстоява принципа на неограниченото разпространяване на възгледи в рамките на отделната нация и между различните нации, а неговите членове се задължават както в своята родина, така и навсякъде по света да защитават свободата на словото от всякакви форми на потисничество. Свободата на печата и на публичната критика срещу правителства, учреждения и институции е необходимо условие за закономерното развитие на света в посока към

по-съвършен политически и икономически строй. Свободата също така е и доброволна нравствена самодисциплина, затова членовете на ПЕН клуба се ангажират да се противопоставят на лъжливи публикации, на злоупотреби с фактите и на техните демагогски интерпретации, преследващи политически цели или лично облагодетелстване.

Х. Дж. Уелс, скица на Карел Чапек, публикувана в *Писма от Англия*

Наред с Голзуърди членове на новоформирания лондонски писателски клуб стават световноизвестни британски автори: известният прозаик и един от първосъздателите на жанра научна фантастика Хърбърт Джордж Уелс, английският романист от полски произход Джоузеф Конрад, Гилбърт Кийт Честъртън – поет, прозаик, есеист и страстен участник в полемиките в защита на католицизма, Джером К. Джером – хуморист, журналист и драматург, Бъртранд Ръсел – математик, философ и прозаик, Арнолд Бенет – прозаик и драматург, английският романист от руско-еврейски произход Луис Голдинг, Ребека Уест – актриса, писателка и публицистка, уелският англоезичен писател на разкази и романи Карадок Евънс, английският поет, драматург и критик от американски произход Томас Стърнс Елиът и редица други. Въпреки първоначалните си резерви към ПЕН клуба негов член става и провокативният и саркастичен ирландец, световноизвестният драматург Джордж Бърнард Шоу. В изпълнителния комитет на лондонския център на ПЕН клуба са избрани Елизабет Крейг, Хорас Шип, Луис Голдинг, Ч. С. Евънс, Ребека Уест и

Остин Харисън. Последният от тях е бил редактор на списанието „Ди инглиш ривю“ (The English Review), така че комитетът е можел редовно да се среща в редакцията на това литературно списание на Бедфорд скуеър. Комитетът на ПЕН клуба, който се състои от четирима постоянни членове – основателката, председателя, секретаря и касиера – и дванадесет членове на изборен принцип, изготвя устава на клуба. Според него е възможно да се избират за почетни членове чуждестранни литератори, издатели и преводачи по време на тяхното пребиваване в Англия. Комитетът е в правото си да кани онези личности от чужбина, които желае да направи почетни членове. Такива почетни гости на английския ПЕН клуб още преди възникването на националния чешки център на ПЕН клуба са англицистът Отакар Вочадло, писателят Алоис Ирасек, Т. Г. Масарик – социолог, философ и държавник, а също и Карел Чапек – писател, журналист, драматург, поет и преводач.

Идеята за ПЕН клуба се възприема много бързо и още през 1922 година възникват осем нови центъра: френски, белгийски, румънски, норвежки, шведски, италиански, каталунски и американски. Скоро обаче става ясно, че основаването на такива писателски сдружения според държавната им принадлежност не е съвсем редно, защото е възможно на територията на една държава паралелно да съществуват различни национални литератури. В широкомащабните центрове, покриващи целокупната територия на дадена държава, се оказва необходимо да се съблюдают специфичните потребности на отделните региони и културни области. При възникването на следващите центрове започват вече да се отчитат държавните, езиковите и териториалните норми, а лондонската централа следи да се спазва политика на ненамеса в организационните въпроси на отделните центрове, ръководейки се от принципа на толерантността. Така в САЩ възникват три самостоятелни центъра (Ню Йорк, Сан Франциско, Чикаго), в Югославия дейност развиват също три центъра (Белград, Загреб и Любляна), в Испания – два центъра (освен в Мадрид има и център на каталунските писатели в Барселона), в Канада – също два клуба (Торонто и Монреал), в Белгия също паралелно съществуват два центъра – за френскоезични и за фламандски писатели, два центъра възникват и в Италия (Рим, Милано), и в Южноафриканската република (Йоханесбург, Кейптаун), четири – в Германия (Берлин, Мюнхен, Хамбург и Кьолн), в Полша освен варшавския център за писатели, пишещи на полски, възниква във Вилнюс и център за автори на идиш литература. И в самата Британия успоредно с лондонския център се създава шотландският ПЕН клуб със седалища в Единбург, Глазгоу и Абърдийн, а в Ирландия самостоятелни клубове възникват в Дъблин и Белфаст.

Постепенно се появяват и други центрове на международната федерация на ПЕН клубовете: към деветте първи центъра (Лондон, Париж, Барселона, Брюксел, Букурещ, Ню Йорк, Рим, Осло и Стокхолм) през 1923 година се присъединяват центровете в Берлин, Копенхаген, Мадрид, Мексико сити, Сан Франциско, Варшава и Виена, през 1924 година – в Хага и Монреал, през 1925 – 1926 г. – в Белград, Будапеща, Хамбург, литовския Каунас, Любляна, Милано, Прага, Сантяго де Чили, Торонто, Загреб и Женева. През 1927 г. възниква център в Буенос Айрес, през 1928 г. – в Единбург, Глазгоу, Хелзинки, Йоханесбург, Кейптаун, Кьолн, Мюнхен, Лисабон, естонския Тарту, Рига, София, Вилнюс (по това време в пределите на Полша), през 1929 г. – в Дъблин. В края на 20-те години в цяла Европа (с изключение на Гърция и Съветския съюз) е създадена мрежа от ПЕН клубове – тридесет и четири центъра в тридесет страни. Още тогава британският ПЕН клуб има около четиристотин членове.

Най-значителната платформа за срещи на писателите от различните страни стават годишните конгреси на ПЕН клуба, които в междувоенните години се отличават с голямата щедрост на домакините и с впечатляващата си помпозност. Първият международен конгрес се провежда под формата на галавечеря в лондонския хотел „Сесил“ на 1 май 1923 година и със своята организация, гостоприемство и щедрост задава тона и на следващите конгреси. На този първи конгрес присъстват делегати от Белгия, Дания, Франция, Италия, Норвегия, Румъния, Швеция, Мадрид, каталунската Барселона и САЩ. Културното събитие, председателствано от Джон Голзуърди, получава широк обществен отзвук и е увенчано с успех, тъй като успява да сближи членовете на отделните клубове и да вдъхнови другите присъстващи да основат собствени центрове. Английските домакини организират прием в галерия „Съфолк“ и излет до Стратфорд – родното място на Шекспир. Следващите конгреси са организирани по подобен начин: редовните работни срещи се съчетават с кратки екскурзии до недалечни забележителности, посещения на известни галерии и интересни музеи, празнични обеди в кметствата с местната управа и политици, вечерни банкети и оперни представления. Конгресите са благодатна възможност за рекламиране на литературата и културата на страната домакин. Благодарение на тях по-малките европейски страни и новоприетите членки от своя страна имат възможност да запознаят западните общества както със своята култура, древна история и най-нови постижения, така и с напредъка на съвременния обществен живот. От тази възможност да популяризират своята литература, култура, нивото на обществения живот и държавната си политика, се възползват финландците, поляците, чехите, словаци-

те, югославяните, латвийците, литовците и естонците. След конгреса в Ню Йорк (1924) се провежда много успешна среща на международните ПЕН клубове в Париж през 1925 година, а година по-късно – конгрес в Берлин, който е последван от ежегодно организирани конгреси.

Възникването на чешкия център на ПЕН клуба е предхождано от сравнително сложна прелюдия – били са необходими няколко години, преди да настъпи подходящият момент за неговото реално учредяване. Инициатор за създаването му е чешкият англицист, литературен историк, преводач и публицист Отакар Вочадло, който след Бохдан Худоба² работи като преподавател по чешки език и литература в Училището по славянски и източноевропейски науки³ на Лондонския университет и едновременно с това подготвя своя хабилитационен труд. Този феноменален лингвист и познавач на съвременната английска, американска и чешка литература е посредник между лондонския център на ПЕН клуба и чешката литературна среда и без неговата роля вероятно чешкият център би възникнал много по-късно и с по-големи проблеми.⁴

² Бохдан Худоба (Bohdan Chudoba, 1909 – 1982) – чешки историк и журналист, който след 1948 г. живее в емиграция. Следва история в университетите в Бърно, Оксфорд, Рим, Виена и Мадрид, защитава докторат в Испания и в продължение на дълги години е професор в различни американски университети. – Б. ред.

³ Училището по славянски и източноевропейски науки (School of Slavonic and East European Studies) често фигурира в различни преводни варианти и като институт, за да се подчертае неговата академична структура (вж. авторската бел. 3). Създадено е през 1915 г. като департамент към лондонския университет „Кингс Колидж“. То е тържествено открито от бъдещия първи президент на Чехословакия Томаш Гариг Масарик. – Б. ред.

⁴ През 1921 г. Отакар Вочадло (Otakar Vočadlo, 1895 – 1974) със съдействието на Матезиус заминава за Англия на следдипломна специализация в Лондонския университет и през 1922 г. заема мястото на Бохдан Худоб в лондонския Институт за славянски и източноевропейски науки, където работи като лектор по чешки език и литература. Той представлява Чехословакия на първия конгрес на ПЕН клуба в Лондон през 1923 г. Подготвя пътуването на Чапек в Англия, Шотландия, Уелс и Корнуол и през цялото време го съпровожда като негов „ангел пазител“ и „ерудиран приятел“, както пише за него Чапек в *Писма от Англия (Anglické listy)*. Заедно с Чапек участва в срещите с Дж. Б. Шоу, Х. Дж. Уелс, Дж. Голзуърди и с други британски литератори. Сам или със съпругата си Людмила превежда на чешки новоизлезли произведения на английската литература, а заедно със своите студенти превежда на английски *Мъчителни разкази (Travné povídky)* на Чапек. След завръщането си в Чехия е редактор на „Англо-американска библиотека“ и публикува книгата *Във вавилонски плен (V zajetí babylonském, 1924)*, в която критикува едностранното влияние на немската култура и подчертава широкия спектър на всички културни импулси, включително и на тези, които се възприемат от англосаксонския свят. През 1928/1929 г. чете лекции в 17 американски и канадски университети. Когато Хитлер идва на власт, той публикува саркастично есе, озаглавено *Арийци ли са немците? (Jsou Němci Árijci?, 1933)*, в което, прилагайки аргументи за комплицираната лингвистична и етническа история на Европа, опровергава нацисткия мит за чистотата на северната раса. След завръщането си от северноамери-

Вочадло избира прозаика, журналиста и драматурга Карел Чапек като подходящ кандидат за председател на сформирания се чешки клуб: Чапек владее двата работни езика на ПЕН клуба (английски и френски), като журналист и публична личност познава много хора, има влиятелни връзки във всички сфери на обществения живот (редовно е организиран приятелски срещи, т.нар. петъчници, на които освен литератори и други творци присъстват и политици, както и хора с различни професии⁵),

канското си лекционно турне е избран за доцент, а след това за професор в университета „Коменски“ в Братислава (1933 – 1938) и поставя основите на словашката англицистика и американистика. В Прага публикува две монографии с пионерско значение – *Английската литература на XX век (Anglická literatura XX. století, 1932)* и *Съвременната литература в САЩ (Současná literatura Spojených států, 1934)*. В края на 1938 г. не приема колаборационистката политика на словашкото правителство, завръща се в Прага и остава на работа във Философския факултет на Карловия университет до затварянето на чешките университети. По време на протектората е арестуван и пратен в концлагер в Терезин, Освиенцим и Бухенвалд. След февруари 1948 г., когато в Чехословакия се установява комунистическият режим, проф. Вочадло е уволнен от университета. В края на 50-те години започва да излиза подготвеното от него и подробно коментирано издание на цялостното Шекспирово творчество (1959 – 1964) в превод на чешките поети Йозеф Вацлав Сладек, Ярослав Врхлицки и Антонин Клащерски. Реабилитиран е през 1968 г. и отново започва да води лекции във Философския факултет на Карловия университет, но „нормализацията“ на режима го принуждава отново да напусне факултета. Тогава създава своята трета монография – *„Писма от Англия“ на Карел Чапек (Anglické listy Karla Čapka, изд. посмъртно през 1975 г.)*, в която включва писма на К. Чапек до него, писани преди и след пътуването му до Англия, както и кореспонденцията на Чапек с британски писатели. Вочадло подробно коментира всичко това. Монографията съдържа отделни глави за семейния и за приятелския кръг на писателя, за неговия прочит на английска литература (по статията на Зденек Стржибърни, посветена на юбилея на Вочадло: Стржибърни 1995: 11). – Б. а.

⁵ От края на 1923 г. Чапек организира редовно – в началото в четвъртък, а после в петък – интелектуален мъжки кръг, в който се дебатира различни въпроси. Ето какво пише за това самият той: *„Петъците у Литератора възникнаха като сбирки, на които всеки четвъртък следобед идваха няколко писатели; в началото това бяха Франци (Франтишек – б. пр.) Лангер и Франя Шрамак, по-късно се присъединиха Пероутка, Ванчура и други, които идваха с тях. Вероятно заради това, че на чаша кафе се разговаряше приятно и свободно, имаше сред тях постоянни гости; това бяха журналисти, художници, университетски преподаватели, лекари – пълно общество, което се обединяваше единствено от това, че никой не принадлежеше към никаква литературна задруга или политическа фракция и всеки обичаше откритата, понякога дори доста полемична размяна на мнения. Накратко, това беше нещо като дебатен мъжки клуб за интелектуалци приблизително на възраст между тридесет и четиридесет години, но за това нямаше правило; в общи линии това беше непреднамерено събиране на хора, пълни с енергия, които се интересоваха от различни неща: от литературата като политика, от философията като последно покушение, от всякакви науки и въобще от човешкия живот...“*. В кръга на „петъчниците“ са например Едуард Бас, Едвард Бенеш, Отокар Фишер, Алфред Фукс, Юлиус Фюрт, Ян Хербен, Адолф Хофмайстер, Йозеф Копта, Франтишек Кубка, Франтишек Лангер, Арне Лаурин, Ян Масарик, Т. Г. Масарик, Вилем Матезиус, Ян

но преди всичко вече е постигнал световно признание като драматург. От кореспонденцията между Вочадло и Чапек е видно, че именно с посредничеството на Вочадло писателят няколко пъти е бил канен от лондонския комитет на ПЕН клуба, но заради сложните работни, здравословни и любовни проблеми (отношенията му с Вера Хрузова и Олга Шайнпфлугова) отлагал обещаното посещение в Британия. От Лондон Вочадло информира в своите писма Чапек като тогавашен драматург на „Театъра на Винохрани“ за театралните новости на лондонските сцени, предлага взаимно сътрудничество с „Лидове новини“ и проявява загриженост относно неговите авторски права. Между другото пише, че авторът на пиесата *P. U. P. (R. U. R.)*, която е поставена на лондонска сцена (едновременно там се играе и пиесата на братя Чапек *Из живота на насекомите/Ze života hmyzu*), е почетен член на британския ПЕН клуб и се обръща към него с молба да му съдейства за основаването на такъв и в Чехия. Тогава Чапек му отговаря с писмо от 13 април 1923 г.:

Скъпи господин докторе, на първо място не мога да отговоря на уважаемия ПЕН клуб за почетното членство, тъй като не съм получил никакво официално уведомление; моля Ви, запитайте дали са ми пращали подобно писмо. По-нататък относно същия ПЕН клуб няма никакво недоразумение; трябва у нас тепърва да се организира и вероятно това трябва да направи инженер Фр. Кхол, мой приятел и доверено лице (Прага VII, „Над Рудолфову щолоу“ 6), в чисто клубна и обществена форма. Но тъй като засега налице все още нищо няма, Синдикатът моли Вас и господин Дохалски като несъмнени бъдещи членове на бъдещия чешки ПЕН клуб да представявате този бъдещ клуб на предстоящото майско празненство. Опитайте се да направите с господин Кхол връзка между страните на това клубче, за да побърза той с неговото учредяване; аз не мога да предприема нищо, защото в близките часове заминавам за Италия. Затова и не мога да намина към Лондон нито за едната, нито на другата чешка премиера.⁶

(Чапек 1993б: 335 – 336)

След време в книгата си „*Писма от Англия*“ на Карел Чапек Вочадло коментира тази сложна ситуация, която първоначално е изпълнена с недоразумения:

На срещите на международния комитет на ПЕН клуба Голзуърди многократно се обръщаше към мен с искане да действам по-настоятелно за осно-

Мукаржовски, Йозеф Паливец, Фердинанд Пероутка, Карел Полачек, Вацлав Рабас, Властимил Рада, Йозеф Шуста, Владислав Ванчура, Отакар Вочадло, Франя Шрабек, Витезслав Незвал, Ярослав Дурих и други (вж. Чапек 1993а: 427 – 428.) – Б. а.

⁶ Писмото на Чапек до Вочадло е от 13 април 1923 г. – Б. а.

ваването на пражкия филиал. Имах усещането, че Чапек не осъзнаваше напълно значението на това международно сдружение на писателите (видно е и от израза „клубче“), и затова надълго и нашироко отново трябваше да му обяснявам. Лондонският център избра от всяка страна по един почетен член (или по двама – както в случая с Австрия и Русия). На въпроса кой от нашите писатели да се има предвид, предложих като доайен Алоис Ирасек, а от по-младото поколение – Карел Чапек. В Англия това бяха все още непознати имена. Секретарката писа и на двамата. Карел Чапек не реагира на това писмо, а като стана ясно, че е едва на 33 години, секретарката прецени, че за такова престижно отличие е още много млад; почетните членове бяха преди всичко писатели на достопочтена възраст и със забележително творчество, какъвто беше Томас Харди за Англия, Джеймс Матю Бари за Шотландия, Морис Метерлинк за Белгия, Ромен Ролан за Франция. Избран беше Алоис Ирасек. Той прие тази чест и ми отговори с писмо от 26 януари 1923 г. [...] Голзуърди хареса много писмото, написано на френски, което Ирасек изпрати на секретариата на ПЕН клуба. Вероятно за стилистиката на Ирасек му беше помогнал неговият зет Хануш Йелинек. ПЕН клубът всеки месец освен през август и септември организираше вечеря под председателството на някой местен писател, на която официален гост беше известен чуждестранен автор. Писах на Чапек, че съм го предложил за почетен член и го подтиквах да дойде на премиерите на своите пиеси. За *P.U.P.* тя беше насрочена за 24 април, а за пиесата *Из живота на насекомите* – за 5 май. Това щеше да бъде много добър повод. Същевременно между двете премиери той можеше да ни представлява на първия международен конгрес на ПЕН клубовете на първи май в Лондон.

(Вочадло 1975: 63 – 64)

В крайна сметка на този конгрес чехословашките писатели са представявани от англициста Отакар Вочадло и от тогавашния дипломат, прозаик и представител на стар чешки аристократичен род Франтишек Боржек Дохалски.

По препоръка на лекарите Чапек решава да пътува вместо до влажния и студен Лондон до слънчева Италия, макар да го привличала по-скоро Испания. Пътуването си той осъществява от 17 април до 8 юни – посещава редица известни и живописни градове и места, като Венеция, Падуа, Ферара, Равена, Римини, Сан Марино, Болоня, Флоренция, Фиезоле, Сиена, Орвието, Рим, Неапол, Помпей, Капри, Палермо, Генуа, Милано. Чапек има идея да напише книга за раннохристиянското изкуство, а от богатото на преживявания и на впечатления пътуване се раждат пътеписни скици *Писма от Италия (Italské listy, 1923)*. Неуморно отдаден на каузата, Вочадло обаче не се отказва от намерението си да ангажира Чапек за основаването на ПЕН клуба и да го убеди да посети Британия. Ето какво пише по този повод:

Докладвах на Чапек след връщането му от Италия за сензационния успех на *P.U.P.* и за отзивите за пиесата *Из живота на насекомите* от изтъкнати критици и писатели и му изпратих съответните изрезки от най-важните списания. Информирах го също така как е протекъл първият международен конгрес на ПЕН клуба на 1 май. На основание на пълномощно писмо от Синдиката заедно с д-р Дохалски го включихме като делегат на чешкия филиал, който съществуваше до този момент само на хартия. От настойчивия тон на основателката на клуба стана ясно, че нашето участие е много важно. Банкетът беше организиран много помпозно в известния хотел „Сесил“ на улица „Странд“. Всяка национална група беше на отделна маса. И за нас беше предназначена една. Имената на страните бяха изработени от цветя. Членовете на комитета, които се бяха постарали за тази украса, се шегуваха, че за дългото име Чехословакия използвали страшно много цветя: защо по-добре не си оставим старославното, познато, поромантично и преди всичко наполовина по-кратко име Бохемия? Над дневния ред имаше надпис:

*P. E. N. Club
Dinner to Our Foreign Friends
May-Day 1923*

Наред с домакина Голзуърди бяха изписани имената на 160 гости. На дългата председателска маса бяха седнали известните английски писатели Джон⁷ Голзуърди, Хърбърт Джордж Уелс, Ребека Уест, Клемънс Дейн, Мей Синклер, Шейла Кей-Смит, сър Джон Колингс Скуайър, сър Джеймс Бари, Израел Зангвил, Джон Дринкуотър, критиците Ст. Джон Ървин и Джон Мидълтън Мъри, американците Едуин Арлингтън Робинсън и Синклер Луис, Херман Хейерманс от Холандия, Ромен Ролан от Франция, Юхан Бойер от Норвегия, Роман Диболски от Полша, Николае Йорга от Румъния и редица други. На нашата маса до мен седеше симпатичната Мери Уеб, известна у нас [в Чехословакия – б. пр.] с романа *Скъпоценна отрова* (*Precious Vane*), с която се сприятелихме, а галантният дипломат Дохалски забавляваше с шеги своята френска съседка. По желание на комитета направих кратко изказване за нашите писатели. На другия ден посетихме Шекспировия Стратфорд и взехме участие в празничното представление *Сън в лятна нощ*, където към нас се присъедини Джордж Бърнард Шоу. Накрая на 3 май беше приемът в комплекса от галерии „Съфолк“ на ул. „Пел Мел“, на който присъства целият литературен и артистичен Лондон. „Виждале ли – писах на Чапек – какво изпуснахте.“

(Вочадло 1975: 67 – 68)

⁷ За по-голяма прегледност изписваме пълните имена на посочените участници в първия конгрес на ПЕН клуба, независимо че в оригиналния текст са дадени с инициали на личните имена. Добавили сме в скоби и оригиналното заглавие на романа на Мери Уеб. – Б. пр.

Ясно е, че в онзи момент Чапек не желае да играе основополагаща и водеща роля на организатор на чехословашкия ПЕН клуб и затова поверява задачата за създаване на новия литературен клуб на своя приятел Франтишек Кхол – писател неокласицист, либретист, преводач и драматург в Народния театър след напускането на Квапил⁸. Към професионалния Синдикат на чешките писатели, основан през 1915 г. като профсъюзна организация, чиято цел е да защитава интересите и правата на писателската гилдия, той привлича личности, които са знаели как да посрещат на нужното ниво важни чуждестранни гости. Председател на този приятелски кръг, който осигурява на мнозина от тях също така членство в литературната секция на „Умнелецка беседа“⁹, става Хануш Йелинек – поет, критик, преводач от френски и пропагандатор на чешко-френските културни връзки. За секретар е избран Франтишек Кхол, а за касиер – преводачът и популяризаторът на северноевропейските култури Хуго Костерка. В управителния съвет влизат Карел Чапек, Виктор Дик – поет, прозаик и драматург, Щепан Йеж – изкуствовед и литературен критик, преводач от немски и издател, Петър Кржичка – поет и преводач, Рудолф Медек – поет, прозаик, драматург и legioner, поетът Ян Ополски, Карел Сезима – прозаик и литературен критик, също прозаикът Франтишек Скацелик и Отакар Вочадло. Този клуб е по-скоро само утешителен опит, отколкото реален факт, както е видно от кореспонденцията между Вочадло и Кхол. Едва след завръщането си от Британия Карел Чапек поема грижата за действителното основаване на чешкия ПЕН клуб. Иржина Тумова¹⁰, която участва в основаването на чешкия ПЕН клуб и въпреки всевъзможните политически перипетии остава негова секретарка чак до края на шестдесетте години, свидетелс-

⁸ Ярослав Квапил (Jaroslav Kvapil, 1868 – 1950) – чешки поет, преводач, драматург и театрален режисьор. В периода 1900 – 1918 г. е главен драматург и театрален режисьор на Националния театър (Národní divadlo). Най-известната му пиеса е *Принцеса Глухарче* (*Princezna Pampeliška*, 1897), а като режисьор поставя пиеси най-вече на чешки писатели, включително и на братя Чапек. – Б. ред.

⁹ „Умнелецка беседа“ (Umělecká beseda, бълг. „Артистична беседа“) – първото чешко творческо сдружение, създадено през 1863 г. В него се обособяват три секции, съответно за писатели, художници и музиканти. Тази общност е имала голям обществен авторитет и изключително силно влияние, което не допада на комунистическия режим. Сградите, с които е разполагало сдружението, са конфискувани. След 1990 г. сдружението е реабилитирано, но неговите имоти не са върнати – днес в тези сгради има кино-театър, ресторант и административни канцеларии. – Б. ред.

¹⁰ Иржина Тумова (родена Шубергова) първоначално е актриса, по-късно секретарка на Националния театър на Ярослав Квапил, след това служителка в театралната агенция „Центрум“ на Кхол; от основаването на чехословашкия център на ПЕН клуба чак до края на шестдесетте години е негова неуморна, незаменяема и отдадена на каузата секретарка. – Б. а.

тва за това, че Франтишек Кхол получава писмо от издателя на Голзуърди – Къртис Браун, с питане дали е възможно в ЧСР¹¹ да се учреди клон на ПЕН клуба и дали Кхол не би се заел с това. Това доказва, че от британска страна очевидно е имало голям интерес за основаването на чешки ПЕН клуб. По онова време обаче чешките и словашките литератори не са добре запознати с функционирането и ролята на тази международна писателска организация, за което свидетелстват множеството обяснителни писма на Вочадло до Чапек, Кхол и др.

В крайна сметка Чапек се оставя да бъде убеден и между 27 май и 27 юни 1924 г. предприема пътуване до Британия, като външният подтик за това е поканата за участие в лондонското заседание на ПЕН клуба и посещението на изложбата, посветена на Британската империя – „British Empire Exhibition“. Той пътува до Лондон през Фолкстоун с влак и участва в богатата и изпълнена с различни срещи програма: на 2 юни е организирана вечеря в негова чест в старинния клуб „Атенеум“ под председателството на Дж. Голзуърди, на която присъства и Дж. Б. Шоу; на 3 юни е на празничен обяд на ПЕН клуба, председателстван от Голзуърди, на който присъстват известни британски писатели (Г. К. Честъртън, Дж. Дринкуотър¹² и Р. Уест¹³), а Чапек произнася на добър английски любезна благодарствена реч; на 7 юни обядва у Шоу; на 9 юни у Р. У. Сийтън-Уотсън¹⁴ е на обяд, а на вечеря – у Н. Плейфеър¹⁵, след което посещава „Лирик Тиътър“; на 10 юни вечеря у Р. Уест, където присъства и Х. Дж. Уелс; на 12 юни е на гости на Дж. Боун (жур-

¹¹ ЧСР – Чехословашка република. – Б. пр.

¹² Джон Дринкуотър (John Drinkwater, 1882 – 1937) – английски драматург и поет, директор на театър „Бирмингам Репертъри Компани“ (Birmingham Repertory Company). Автор е на популярни исторически пиеси за Линкълн, Кромуел и Мария Стюарт и на успешната комедия *Птица в ръката* (*Bird in Hand*, 1927). – Б. а.

¹³ Ребека Уест (Rebecca West, 1892 – 1983) – английска прозаичка и публицистка, първоначално актриса, дългогодишна приятелка на Х. Дж. Уелс. Била е войнстваща феминистка; авторка е на романа *Завръщането на войника* (*The Return of the Soldier*, 1918). – Б. а.

¹⁴ Робърт Уилям Сийтън-Уотсън (Robert William Seton-Watson, 1879 – 1951) – историк и публицист, най-големият британски познавач на етническите проблеми в Хабсбургската монархия, който още по времето на Първата световна война прокарва идеята за създаването на самостоятелна държава на чехи и словаци и със своето влияние и редица публикации оказва значително съдействие за възникването на самостоятелна Чехословакия. – Б. а.

¹⁵ Сър Найджъл Плейфеър (Sir Nigel Playfair, 1874 – 1934) – известен английски театрален предприемач, режисьор и актьор, директор на театъра „Лирик Тиътър“ (Lyric Theatre). Печели овации със своите постановки на *Просеика опера* (*The Beggar's Opera*, 1728) на Джон Гей и комедията на Уилям Конгрийв *Така е но саета* (*The Way of the World*, 1700); негова заслуга е поставянето през пролетта на 1923 година на чешките пиеси *Р.У.Р.* и *Из живота на насекомите*. За своите артистични заслуги през 1928 е удостоен с рицарско звание. – Б. а.

налист и редактор на „Манчестър Гардиън“) в неговата извънградска къща в Гилдфорд в графство Съри; на 15 юни е на чай у К. Е. Доусън Скот¹⁶, която по-късно Чапек нарича „майка на ПЕН клуба“. На тези обществени мероприятия присъстват актьори от английските представления на Чапековите пиеси и драматургът Дж. Дринкуотър; на 20 юни чехословашкият посланик в Британия В. Мастни дава обяд в чест на Чапек; на 21 – 23 юни гостува на Уелс в неговото селско имение в Ийстън Глеб (там присъстват и Дж. Голзуърди, А. А. Милн¹⁷ и Н. Плейфър); на 23 – 24 юни посещава Кеймбридж, където се среща с атомния физик П. Блакет; на 25 юни пътува до Оксфорд. От 1 до 22 юни прави обиколка из страната: Йорк – Дърам – Единбург – Килин – Кенмор – Инвърнес – Дингуол – Кайл Акин (на Хебридския остров Скай, тук гостува на Сийтън-Уотсън) – Малейг – Глазгоу – Кесуик (оттук прави излет до Лейк Дистрикт) – Ливърпул – Ландидно – Карнарфън – Честър – Бристъл – Екситър – Плимут – Камптън – Солсбъри – Лондон¹⁸.

Чапек е очарован от нивото на обществено развитие, разкоша и старите традиции на лондонското клубно и артистично общество, въодушевен е от срещите си със знаменити писатели, от интереса на журналистите и театралите към неговата личност и към пиесите му, за което свидетелстват непринудените писма до Олга:

Полунощ е, а аз току-що се върнах от Атенеум Клъб, където вечерях с Голзуърди, Бърнард Шоу и пр. Шоу е страшно мил човек, покани ме за идния петък; за жалост, не разбирам почти нито дума английски; това е кошмарно. Утре е обедът в ПЕН клуба, където ще присъства и румънската кралица; вечерта театър, в сряда съм канен на обед, вечерта театър, в четвъртък – обед и чай, в петък – обед. Утре трябва да ораторствам на английски, наложи се да си купя цилиндър, morning-coat и пр.; мисля, че след седмица парите ми ще свършат. Не помня друг път да съм бил в такава въртележка. Вече направо не знам къде и кога съм канен. А самият Лондон, боже господи, това е лудница! Не мога да пиша повече; падам от умора [...] Вчера беше онзи обед в ПЕН клуба; майчице, колко тържествено: от лявата ми страна седяха румънската кралица и мистър Голзуърди, отдясно – мистър Честъртън и испанската инфанта Беатрис (която на всичко-то отгоре знае малко чешки), а зад мен един келнер; чех; трябваше да дър-

¹⁶ Катрин Ейми Доусън Скот (Catherine Amy Dawson Scott, 1865 –1934) – английска писателка. – Б. ред.

¹⁷ Алън Александър Милн (Alan Alexander Milne, 1882 – 1956) – английски писател и драматург, известен преди всичко с разказите си за деца (цикъла книги за Мечо Пух). По време на Първата световна война служи в британската армия като офицер. Автор е на антивоенната книга *Мир с чест* (*Peace with Honour*, 1934). – Б. а.

¹⁸ Програмата на Чапек е реконструирана по: Опелик, Халик 1983: 42 – 43. – Б. а.

жа реч, речта ми много им се харесала (казваха, че от години никои не е произнасял по-хубава, ще я отпечата „Таймс“), а после ме честваха и получих към двайсет покани за обеда и вечери. Днес (след около час) отивам на обяд при издателя на „Манчестър Гардиън“, вечерта ще ме мъкнат някъде на театър, и така ден след ден. Поканен съм при Шоу, Уелс, Скуайър, Ребека Уест (писателка, казват, голямата любов на Уелс), мисис Тафнел, мистър Кросфийлд, мистър Арчър, госпожа Доусън Скот и не знам при кого още. Приет съм за член на най-изискания клуб („Атенеум“). Досега не съм видял абсолютно нищо от Лондон, защото трябва да си пробивам път с челюстите си между lunches и dinners, да се преобличам по три пъти на ден в жакет, в смокинг, във фрак; ние у нас и представа си нямаме какво е това общество.¹⁹

(Чапек 1993б: 175 – 176)

Чапек се запознава с най-известните за времето си британски писатели и в своите *Писма от Англия* (1924) по изящен начин щрихира техните портрети и с думи, и с рисунки:

Това е господин *Сийтън-Уотсън*, или Скотъс Вайатър²⁰; всички го познавате, защото той воюва с нас като архангел Гавраил. Домът му е на остров Скай, пише история на сърбите, а вечер свири на клавесин²¹ край камина с горящ торф; има красива и висока жена, две непромокаеми момчета и си-неоко бебенце, прозорците му гледат към морето и островите, устните му са детски, а стаите пълни с прадеди и картини от Чехия; деликатен и колеблив човек и с далеч по-фина физиономия, отколкото бихме очаквали у този строг и справедлив шотландски пътешественик. [Рисунка – Плейфеър.] Това е господин *Найджъл Плейфеър*, театрал; същият този господин, който внесе в Англия моите пиеси, но се занимава и с по-добри неща, спокоен човек, артист, предприемчив дух и един от малкото наистина модерни режисьори в Англия. [Рисунка – Голзуърди.] Това е господин *Джон Голзуърди*, в единия

¹⁹ Представеният цитат от кореспонденцията на Чапек до Олга включва две писма – съответно от 2. VI. и от 4. VI. 1924. Преводът е по българското издание (Чапек 1985: 151 – 152), като сме актуализирали само пунктуацията и изписването на някои имена (напр. в българското издание е дадено Даусън вместо Доусън). – Б. ред.

²⁰ Скотъс Вайатър (Scotus Viator) – псевдоним на Сийтън-Уотсън, букв. превод „шотландски пътешественик“. – Б. ред.

²¹ В оригинала инструментът е пианола (pianola) – механично пиано, при което звукоизвличането става с помощта на ролки перфокартия. При клавесина звукоизвличането става чрез пръстите, но при натискане на клавишите струните не се удрят, а се дърпат, поради което се произвежда остър, звънлив звук. Това уточнение е необходимо, тъй като посредством музикалния инструмент се изгражда портретната характеристика на Сийтън-Уотсън, а както става ясно, пианолата и клавесинът създават различни асоциации. Тук обаче се придържахме към публикувания български превод на *Писма от Англия* (Чапек 1980б). Срещат и с други незначителни отклонения от оригинала. – Б. ред.

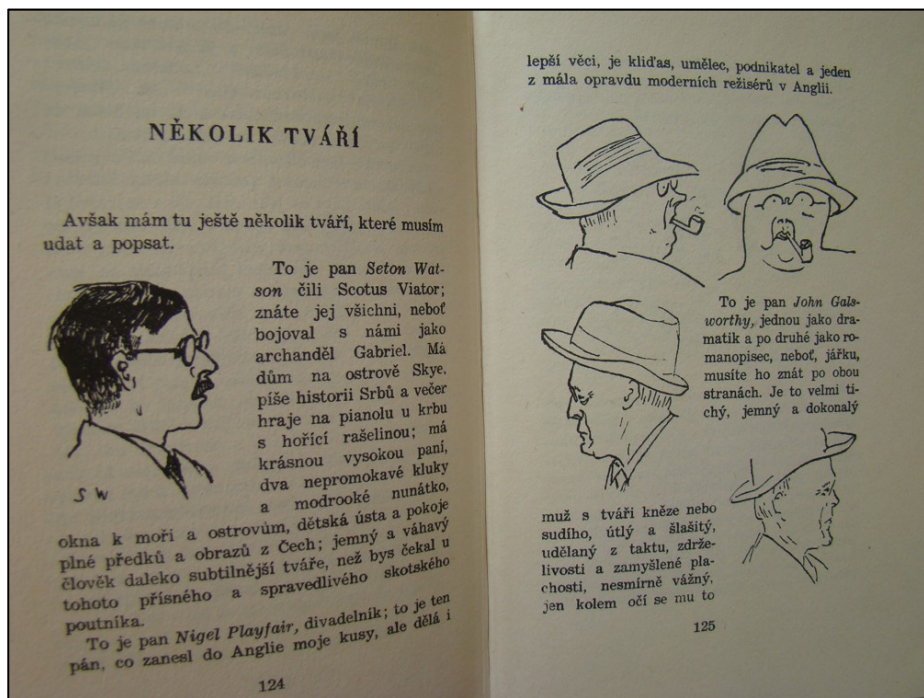
случай като автор на пиеси, а в другия като романописец, защото, казвам ви, трябва да го познавате и от двете му страни. Той е много тих, фин и съвършен човек с лице на свещеник или съдия, сух и жилест, омесен от такт, сдържаност и замислена плахост, безкрайно сериозен, само любезните, внимателно набрани бръчки около очите му се усмихват; има съпруга, която много прилича на него, а книгите му са съвършени и мъдри творби на чувствителен и малко тъжен наблюдател. [Рисунка – Честъртън.] Това е господин *Г. К. Честъртън*; нарисувал съм го хвъркат, отчасти затова, че имам от него по-скоро бегли впечатления, отчасти заради райската му жизнерадост. За съжаление, в този момент той като че ли беше притеснен от малко официалната ситуация; в състояние беше само да се усмихва, но неговата усмивка струва колкото три други. Ако можех да пиша за книгите му, за поетичния му демократизъм, за гениалния му оптимизъм, това би било най-веселото от моите писма; но понеже си дадох дума да пиша само това, което съм видял със собствените си очи, описвам ви един обемист човек, който по пространствена конфигурация напомня Виктор Дик и има мускетарски мустаци, зад пенснето му гледат плахи, хитри очички, ръцете му са стеснителни, каквито биват ръцете на дебелия хора, и вратовръзката му свободно се развява; той е едновременно дете, великан, вакла овчица и бизон; има голяма тъмночервена глава със замислен и капризен израз и от пръв поглед събуди у мен стеснение и силно влечение; не го видях повече. [Рисунка – Уелс.] А това е господин *Х. Дж. Уелс*, единият път така, както изглежда между хората, и втория път, както си е вкъщи; масивна глава, мощни, широки плещи, пълни и топли длани; има вид на стопанин, работен човек и баща на всичко на света; има тънък и приглушен глас на човек, който не е оратор, лице, озарено от мислене и труд, хармоничен дом, хубава дребна жена, пъргава като конопарче, две големи игриви момчета, очи, като че ли премрежени и обкръжени от гъсти английски вежди. Естествен и разумен, здрав, силен, твърде информиран и твърде обикновен във всичко, доколкото в тази дума се съдържа понятие за добро и жизнено. Човек забравя, че говори с голям писател, защото говори с разсъдлив и универсален човек. Бъдете много здрав, мистър Уелс.

Това е личност почти свръхестествена, господин *Бърнард Шоу*; не можах да го нарисувам по-добре, защото непрекъснато се движи и говори. Извънредно е слаб и изправен, наполовина Господ Бог и наполовина злорад сатир, който обаче в резултат на хилядолетна сублимация е загубил всичко прекалено естествено. Има бели коси, бяла брада и твърде розова кожа. Нечовешки ясни очи, голям и борчески нос, нещо рицарско от Дон Кихот, нещо апостолско и нещо, което си прави майтап с всичко на света и със самия себе си; никога не съм виждал такова необикновено същество; да си призная, страхувах се от него. Мислех, че е някакъв дух, който само си играе на прочутия Бърнард Шоу. Вегетарианец е, не знае дали по принцип, или от чревоугодничество; човек никога не знае дали хората са по принцип принципни, или за собствено удоволствие. Има разсъдлива жена, тих кла-

весин и прозорци, които гледат към Темза; кипи от живот и разказва маса интересни неща за себе си, за Стриндберг, за Роден и други прочути неща; да го слушаш, е едновременно разкош и ужас.

Би трябвало да рисувам още много забележителни и красиви глави, които срещнах; това бяха мъже, жени и хубави девойки, литератори, журналисти, студенти, индийци, учени, клубмени американци и всичко друго по света; но трябва да се разделяме, приятели; не искам да вярвам, че съм ви видял за последен път.

(Чапек 1980б: 138 – 143²²)

К. Чапек, Писма от Англия, портретни скици на Сийтън-Уотсън, Найджъл Плейфеър и Джон Голзуърди

След престоя в Лондон и на Британските острови Чапек най-накрая разбира, че ПЕН клубът не е някакво обикновено, лишено от обществена значимост, съмнително „клубче“, а уникална възможност за създаване на важни контакти с известни писатели от цял свят, за предлагане

²² Пасажът от *Писма от Англия* е по българското издание, но авторът на статията цитира чешкото издание Чапек 1980а. – Б. ред.

на литературни произведения на чешки автори за превод, а също и за откриване на книги, подходящи за превод на чешки. Като демократичен писател той отдавна е убеден, че стойностната художествена литература е в състояние да хуманизира света, и затова всеотдайно се посвещава на идеята за създаване на чешки ПЕН клуб. Същевременно осъзнава, че членството в ПЕН клуба е от полза и за изграждане на новата държава, тъй като и англичаните, и французите (в съюз със САЩ) са в основата на създаването на свободната Чехословашка република и са гарант за нейното съществуване и развитие – и тази тяхна роля се запазва през целия период между двете войни чак до подписването на злощастното и трагично Мюнхенско споразумение²³.

Когато Чапек се завръща от Англия, първоначално се обръща само към някои от най-близките си литературни приятели – Франтишек Кхол, Отокар Фишер, Хануш Йелинек, Вилем Матезиус – и обсъжда с тях възможността за основаването в Прага на филиал на ПЕН клуба. Всички присъстващи решават да създадат самостоятелен ПЕН клуб и да поемат ролята на домакин, с което ще бъде постигнат рекламен ефект за популяризиране на младата република и на нейната литература в чужбина. Иржина Шубертова (по мъж Тумова) превежда устава на ПЕН клуба, който Чапек донася от Англия; той е леко коригиран съобразно чешките порядки и потребности и подготвен за обсъждане и одобрение. Към идеята за ПЕН клуба Чапек привлича както президента Т. Г. Масарик, така и външния министър Едвард Бенеш. Разбира, че финансовото състояние на лондонския център на ПЕН клуба и материалната сигурност на успешните британски писатели не могат да се сравняват със ситуацията, в която се намират чешкият ПЕН клуб и чешките писатели при тогавашните условия, и че без държавна субсидия ще бъде много трудно да се реализира проектът за успешен чехословашки ПЕН клуб; и така, договаряйки се с най-високопоставени представители на държавната институция, той прави необходимите административни стъпки за осигуряване на държавна и министерска помощ.

Чехословашкият център на ПЕН клуба е учреден на 15 февруари 1925 година, когато 38 чешки писатели, редактори, научни работници и преводачи се събират в кафене „Лувър“ на пражкия булевард „Народни триада“ в салона на Клуба на солистите на Националния театър, за да положат основите на новата писателска организация. Въстъпително сло-

²³ Според Мюнхенското споразумение, подписано през 1938 г., териториите с немскоговорещо население се присъединяват към хитлеристка Германия, вследствие на което Чехословакия губи не само Судетската област, но и други райони с преобладаващо немско население. – Б. ред.

во произнася Карел Чапек: той приветства присъстващите и подчертава, че клубът трябва преди всичко да служи за изграждане на лични контакти между чехословашките и чуждестранните писатели; че е видял добрите резултати на английския ПЕН клуб; подчертава колко е важно обстановката да бъде подходяща за посрещане на известни гости от чужбина, както и за създаване на контакти с местни автори – от извънп्राжка среда и от Словакия. Клубът ще получи държавна финансова помощ, тъй като в известен смисъл поема домакинските ангажименти на министерството на външните работи. Важен въпрос за Чапек е и осигуряването на подходящи помещения за седалище на клуба. Също така се обръща към присъстващите с молба да предложат на бъдещия комитет други подходящи нови членове на клуба.

Следва изборът на комитета. Председател става Карел Чапек, секретар – Франтишек Хол, касиер – писателката Божена Бенешова, а за членове на първия комитет по подготовката са избрани историкът Йозеф Шуста, Вацлав Тиле – литературен историк, фолклорист, професор по сравнително литературознание, Вилем Матезиус – пионер във функционалната лингвистика, литературен историк, културолог и англицист, Отокар Фишер²⁴ – поет, германист, литературен историк, критик и преводач, Хануш Йелинек, Винценц Червинка – преводач от руски, редактор и публицист, Карел Матей Чапек-Ход – прозаик, драматург и многогранен журналист, Анна Лаурманова (с псевдоним Феликс Тевер) – прозаичка и драматург, създателка на известен салон, отворен за пражкия културен и научен живот и посещаван от няколко поколения, и писателката Анна Мария Тилшова. За заместници са избрани прозаичката Мария Пуйманова и Франтишек Боржек Дохалски – дипломат и автор на новели и разкази.

Клубът се разраства до стотина членове и на първата сбирка на комитета на 19 февруари 1925 г. в жилището на Чапек на улица „Ржични“ дори гордо заявяват, че по брой членове нещата не изглеждат зле. Привлечени са и министрите Бенеш и Маркович (който отговарял за образованието) и кме-

²⁴ Отокар Фишер (Otokar Fišer, 1883 – 1938) – чешки поет от еврейски произход, литературен историк и теоретик, театрален критик и публицист, преводач. Професор по германистика във Философския факултет на Карловия университет, драматург, една от водещите личности на междувоенната чешка култура и постоянен член на комитета на чешкия ПЕН клуб. Автор на три научни монографии за немския романтизъм – Клайст, Ницше, Хайне. Майсторски превежда в стихове някои от известните произведения на западната литература: Й. В. Гьоте – *Фауст*, сборник със стихотворения на Фр. Вийон, Фр. Ницше – *Тъй рече Заратустра*; освен това превежда от немски (Шилер, Клайст, Хайне, Ангелус Силезиус, Ведекинд, Хофманстал), от английски (Шекспир, Марлоу, Киплинг, Шели), от френски (Корней, Молиер), от испански (Лопе де Вега) и от руски (Пушкин). – Б. а.

тът на Прага – Бакса. Те изразяват готовност да осигурят субсидии и ПЕН клубът веднага се обръща със същата молба и към президента. На Пражкия храм²⁵ неговите представители са изслушани два пъти – веднъж от Масарик и втори път в Министерството на външните работи, където не са във възторг от идеята да раздават пари, но са заинтригувани от възможността посредством дейността на ПЕН клуба да се направи реклама на Чехословакия. Не успяват обаче да привлекат всички писатели, на които държи Чапек – не се присъединяват към клуба някои писатели от левицата, както и любимият му Шрадек. „Трябва да станете член на ПЕН“ – му пише Чапек на 4 март 1925 г. и четиринадесет дни по-късно отново му напомня с нотка на огорчение: „Още не сте член на ПЕН клуба. Това струва 60 крони годишно, но такива неща е нужно да се правят“. Шрадек обаче не иска да се откаже от своето решение да не участва в обществени дела – неговата крайна изолация му е била необходима, за да запази душевното си равновесие. Чапек не успява да накара и Бржезина да излезе от Яромнержице, макар че се очаквало тъкмо неговите произведения да получат всеобщо признание. Преди години парламентът дори искал да номинира Бржезина за Нобелова награда, без да знае, че няма никакви правомощия да прави това. Впрочем идеята Бржезина да бъде предложен за лауреат е била обмисляна още преди войната и Арнощ Краус дори се опитвал да направи конкретни стъпки в посока на Север. Шалда пък търси оправдание в здравословното си състояние, но за всеобщо съжаление, истинската причина била, така да се каже, „чапековска“²⁶. На третото заседание на комитета оставка подава Чапек-Ход²⁷; Впрочем било доста изненадващо, че въобще се е съгласил да бъде избран в комитета, като се има предвид неговата досадна раздражителност. При добро желание той със сигурност би могъл да има голямо значение за комитета.

(Квачек 1994: 17 – 18)

²⁵ Пражкият храм е дворцов комплекс, който векове наред е служил за резиденция на чешките крале, а след създаването на Първата република през 1918 г., включително до днес, е резиденция на президента. – Б. ред.

²⁶ Първоначалните творчески контакти на Шалда с Карел Чапек не съдържат признаци на идейна несъвместимост. През 1912 г. обаче Шалда публикува в „Народни листи“ статията *Новокласицизъм (Novoklasicismus)*, в която отхвърля определени естетически принципи, основополагащи за братя Чапек – напр. за Шалда приоритет трябва да се дава не на творческото въображение, а на продължителния интелектуален размисъл, освен това той отхвърля релативизма, който обаче е съществен компонент във философско-естетическите възгледи на К. Чапек. В отговор К. Чапек повежда борба срещу литературния кръг около сп. „Модерни ревю“ и срещу „ескорта на Шалда“. – Б. ред.

²⁷ Карел Матей Чапек-Ход (Karel Matěj Čapek-Chod, 1850 – 1927) – чешки прозаик, представител на натурализма. За да се разграничи от по-младия си колега, прибавя към името си етноним, с който заявява родовата си принадлежност към Ходския край. – Б. ред.

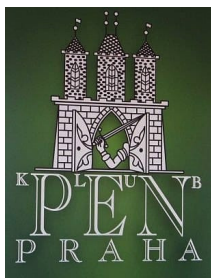
Пражкия ПЕН клуб е тържествено открит на 30 март 1925 година в „Обецни дум“ в Прага с участието на президента Масарик, на неговата дъщеря Алице и на министрите Едвард Бенеш и Иван Маркович. Присъстват около 200 души – всички членове на ПЕН клуба заедно с други известни личности от културния и обществения живот. Най-напред Карел Чапек открива срещата с кратко слово, после доайенът на клуба Игнат Херман приветства президента, а от името на немските членове на клуба се произнася Фридрих Адлер. След това Чапек прочита поздравителния адрес на лондонския ПЕН клуб и приветствията на Алоис Ирасек, Отокар Бржезина, Антонин Сова и Антал Сташек. Масарик изразява благодарност и спомняйки си за своите първи литературни опити, обещава лоялност и подкрепа за чешките и немскоезичните писатели в Република Чехословакия:

Благодаря ви за поканата и за любезната почерпка. Като бивш журналист, а може би и есеист имам право да бъда тук с вас, но въпросът не е, че имам право, а че ми е особено приятно. Преди да се разприказвам, трябва да внимавам, тъй като над мен висят два параграфа на конституцията. Но не се притеснявайте, няма да ви посрамя. Аз съм журналист, бил съм също така и есеист, но що се отнася до поезията, как да го кажа, съм бил страничен наблюдател. В гимназията стихове пишеше кой ли не. Аз също опитах. Но днес едва ли можете да си представите как покойният вече Сушил тогава ми даде някакъв тънък наръчник, една такава малка книжка и аз се придържах към инструкциите в нея и към неговите уроци. И тъй, съчинявах си аз стихчета с всички тия примерни рими. От онова време помня един чудат индийски стих – Акшарцанда. Тази дума ми идва наум винаги, когато се сетя за тия хлапашки шуротии. В гимназията даже дръзнах да пиша роман. Имах препирни с двама учители, пардон, с двама професори – и това ме амбицира да правя роман. Когато две от главите бяха готови, изтичах при своите приятели, за да им се похваля. Те така ме нахокаха, че не дописах останалата част. Ама това не ми даде мира – ето сега след толкова години се опитвам да напиша чешки роман, в който по поетичен начин да бъде обхваната същността на чешкостта – не се притеснявайте, няма да ви изложя. Няма да види бял свят, както и първият ми опит. Но макар в поезията да не участвам като поет, от десетгодишен участвам като прилежен читател. За тия шестдесет и пет години човек прочита доста от нашата и от чуждата литература. След това той се обръща към д-р Адлер (на немски): „Господин докторе, благодаря Ви за Вашия поздрав, винаги съм чел писателите от Вашата народност в Чехословакия, преди всичко Щифтер²⁸, но знам, че и други, като Майснер²⁹ и

²⁸ Адалберт Щифтер (Adalbert Stifter, 1805 – 1868) – известен австрийски писател и художник, роден в Бохемия, представител на стила „бидермайер“. – Б. ред.

Хартман³⁰, допринесоха за това мнозина чехи да се запознаят по-добре с хуситската епоха. Много се радвам, че общувате в мир и разбирателство с нашите чешки писатели“ (След което продължава на чешки.) Тургенев казва: „Доброто слово също е дело“. Аз виждам в литературното творчество винаги действеност. Нашите творци дават израз и правят обобщения на националната идея. Когато след четиригодишно пребиваване в чужбина се завърнах, най-много се радвах за това, че можех да изразя пред Ирасек благодарност към нашите чешки писатели, че съхраняват идеята за нашата нация. Дами и господа, поети и писатели, аз няма да ви призовавам да продължавате в тази посока. Вие долавяте и интерпретирате самата душа на нацията. Вие не можете другояче, освен да творите в този дух и смисъл. Затова мога само да ви обещаая, че ние, читателите, ще ви останем верни. Желая на вас – на чехи и на немци, всичко най-добро.

(Б. а. 1925: 1)

През годините между двете световни войни в чехословашкия ПЕН клуб се стича многообразно общество и си дават среща интересни, а понякога и изключителни личности на междувоенния културен и обществен живот от няколко поколения, от няколко народности – творци с различни съдби и възгледи. Съвсем естествено Чапек най-напред се обръща към своите приятели, към своите връстници и колеги от „Лидове новини“: към драматурга, прозаика и публициста Франтишек Лангер, към прозаика и журналиста Карел Шайнпflug, към Едмонд Конрад – драматург, театрален критик и историк, към поета, прозаика и редактора Ярослав Колман Касиус, към критика, театралния и филмов режисьор Йозеф Кодичек, към журналиста и главен редактор на „Лидове новини“ Карел Зденек Клима. Идейните противници на тази група са сътрудниците на „Народни листи“ – печатния орган на партията за национална демокрация: Виктор Дик³¹, Винценц Червинка³² и Мирослав Руте – поет, прозаик, литературен критик и дра-

²⁹ Алфред Майснер (Alfred Meissner, 1822 – 1885) – анатом, поет и писател, автор на епос за Ян Жижка (1846). – Б. ред.

³⁰ Мориц Хартман (Moritz Hartmann, 1821 – 1872) – австрийски поет, журналист и политик с еврейски произход, роден в Бохемия, автор на цикъла стихотворения *Потир и меч* (*Kelch und Schwert*, 1845). – Б. ред.

³¹ Виктор Дик (Viktor Dyk, 1877 – 1931) – чешки поет, прозаик, драматург, публицист, активен участник в политическия живот. След първоначалните си пристрастия към анархизма става привърженик на национализма. – Б. ред.

³² Винценц Червинка (Vincenc Červinka, 1877 – 1942) – чешки журналист, публицист, преводач, театрален и литературен критик, член на масонската ложа. – Б. ред.

матург. Поканата е отправена и към журналисти и редактори от други периодични издания: Франтишек Пероутка от „Пршитомност“ – журналист, критик, прозаик и драматург, Рудолф Илови от „Права лиду“ – поет и редактор, журналиста Бедржих Хлавач, Милена Йесенска от „Трибуна“ – журналистка и преводачка, Йозеф Копта – писател, журналист, драматург и легионер, Лев Сихрава от „Народни освобозени“ – легионер, журналист и политик, Антонин Нечасек от „Венков“ – прозаик и публицист. Наред с публицистите от чешките периодични издания са поканени и немските прозаисти, журналисти и редактори на „Прагер Пресе“ – главният редактор Арно Лаурин, писателят Оскар Баум, Павел Айснер – преводач от и на немски, литературен критик, поет и есеист, Ото Пик – писател, поет, преводач и публицист, Макс Брод от „Прагер Тагблат“ – писател, театрален и музикален критик, Рудолф Фукс – поет, драматург и преводач, Феликс Велч – философ, публицист и политолог, писателят Лудвиг Виндер от „Бохемия“. В ПЕН клуба се включват и други известни немски писатели: Паул Лепин, Фридрих Адлер, Хуго Салус, Йоханес Урзидил и Оскар Краус – философ, професор в пражкия немски университет. Освен журналисти с прочехословашка ориентация за членове са привлечени и демократично мислещи пражки немски писатели, които по-късно са принудени да емигрират заради своите антифашистки убеждения или заради еврейския си произход. Въпреки това отношенията между немските писатели от Чехословакия и по-голямата част от групата на чешките писатели са в определени моменти напрегнати, драматични и сложни, особено когато се дебатира въпроси, свързани с немското представителство на международните конгреси на ПЕН клуба или с работния език в рамките на чешкия клуб. Първият, задал този тон, е Макс Брод, който изразява огорчение, че немските писатели не са поканени още от самото начало за участие в ПЕН клуба. От чешка страна пък имат опасения от политическия активизъм, който се надига веднага след края на Първата световна война – все пак през втората половина на двадесетте години агресивният немски национализъм губи влияние сред чешките немци, но последвалите исторически събития (спорът за университетските инсигнии, политическата кариера на Хенлайн³³ и накрая Мюнхенското споразумение и окончателното ликвидиране на републиката) показват, че чешко-немският национален антагонизъм е един от сериозните проблеми за Чехословакия в периода между двете световни войни.

³³ Конрад Хенлайн (Konrad Henlein) – основател на Судетско-немската партия в Чехословакия и застъпник на профашистката политика за присъединяване на Судетската област към Германия. – Б. ред.

Писателите, особено пражките, не са националисти, но имат резерви относно чехословашката идея – в някои случаи наистина имат основание, но друг път подхождат с предубеждение. Тиле говори пред комитета за това, че лондонският център на ПЕН клуба вижда пражкия филиал като чешки; сътрудничеството с немците е възможно, но не бива да се позволява тези отношения да се политизират. Идеята за равнопоставеност на чешкия и немския език в рамките на клуба явно не се нрави на Тиле: според него ПЕН клубът трябва да включва само онези немци, които знаят чешки. Чапек е по-толерантен и прозорлив. Той се опитва да се предпази от всякакви раздори на национална основа и препоръчва да се предлага членство на онези немци, чийто отказ не би трябвало да предизвиква тревога. Недоразуменията и неизяснените въпроси обаче явно продължават и през следващата 1926 година дори ескалират. Към пражкия ПЕН клуб критика отправят немските вестници – местният „Прагер Тагблат“ и задграничният „Фосише Цайтунг“, където служителят на немската легация Йоханес Урзидил манифестира своето неодобрение. Явно позицията му е свързана с проблема за неговото членство, но не само с това; последвала е неприятна кореспонденция. Голзуърди отново получава оплакване от пражките немци, че не са допуснати до комитета на ПЕН клуба. С течение на времето много неща се изясняват и се стига до споразумение – немците влизат и в клуба, и в комитета. Чапек приема това за естествено, опитва се бързо да решава споровете и въобще да ги предотвратява.

(Квачек 1994: 18)

На другото голямо събрание на ПЕН клуба на 23 май Чапек предлага немския главен редактор Ото Пик за заместник в комитета; Урзидил не е приет за действителен член на комитета, дори за редови член на ПЕН клуба, а само за негов постоянен гост, тъй като нямал чехословашко гражданство. По това време членове на ПЕН клуба са 117 чехи и 10 немци.

(Следва)

ЛИТЕРАТУРА

- Б. а. 1925:** Prezident Masaryk v PEN klubu. // *Tribuna* 7, 1925, č. 73, s. 1.
- Вочадло 1975:** Vočadlo, O. *Anglické listy Karla Čapka*. Praha: Academia, 1975.
- Квачек 1994:** Kvaček, R. Karel Čapek a PEN-klub. // *Zpravodaj Společnosti bratří Čapků* 33, 1994, 20 – 31.
- Опелик, Халик 1983:** Opelík, J., Halík, M. *Karel Čapek. Život a dílo v datech*. Praha: Academia, 1983.
- Стршибърни 1995:** Stříbrný, Z. Gentleman – vzdělanec. // *Literární noviny* 45, 1995, 9. listopadu, s. 11.
- Чапек 1980а:** *Spisy Karla Čapka IV. Cestopisy I*. Praha: Československý spisovatel, 1980.

Чапек 1980б: Чапек, К. *Писма от Англия*. [Čapek, K. Anglické listy.] Превод от чешки: Я. Иванчев. София: Народна култура, 1980.

Чапек 1985: Чапек, К. *Писма от чекмеджето*. [Čapek, K. Dopisy ze zásuvky.] Превод от чешки: С. Каникова. Предговор: Ал. Кьосев. София: Народна култура, 1985.

Чапек 1993а: *Spisy Karla Čapka XXII. Korespondence I.* Praha: Český spisovatel, 1993.

Чапек 1993б: *Spisy Karla Čapka XXIII. Korespondence II.* Praha: Český spisovatel, 1993.

(Следва)

Превод от чешки: **Севдалина Велева**